

ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

УДК 808.3 – 56:340.12

Абасов Г.Г., Чолан В.Я.

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЗАКОНОТВОРЧІ ДОКУМЕНТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ І ДОБРОВІЛЬНОГО ВІЙСЬКОВО-МІЛІЦІЙНОГО З'ЄДНАННЯ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджені історико-правові аспекти перших законодавчих актів Української Центральної Ради щодо державного будівництва у галузі правопорядку, формування збройних сил України та вирішальну роль у цьому української мови. Вперше в науковий обіг введені архівні документи з фонду зберігання центрального музею Збройних Сил України.

Ключові слова: законотворчі документи УЦР, військові формування, військово-міліційне з'єднання, українська мова.

Основний зміст перетворень в сучасній українській армії, традиційно найстабільнішій державній структурі, зумовлений спрямуванням вектора подальшого розвитку до європейської та євроатлантичної інтеграції. Вплив глобалізації може супроводжуватись руйнацією тих форм національного державного устрою, основоположних засад національної армії та відповідно її фахової субмови, які існували до початку нового тисячоліття. З огляду на ці фактори, актуальність досліджень історико-правового аспекту формування української армії в першій половині ХХ століття як суб'єкта військової функціональної підсистеми національної мови посилюється, щоб автентичну культуру українського професійного війська протиставити асимілюючій активності європейського впливу.

Мова виступає критерієм, що ідентифікує українців серед народів світу як еволюційно та цивілізаційно сформовану етнічну духовну цілісність з довготривалим і непростим перебігом національного етногенезу. Першими законодавчими документами Української держави засвідчено, що українська мова виступила могутнім чинником розбудови армії в 1917 році і, відповідно, військової субмови як мовної підсистеми професійної військової корпорації. Тому мета аналізу документально-правових засад створення національної армії полягає у виявленні системних зв'язків між правовими реаліями державного будівництва національних Збройних Сил, відображеними у документах Української Центральної Ради, і соціально-мовними механізмами функціонування української мовної підсистеми спілкування у військовій сфері.

Після проголошення Української Народної Республіки в 1917 році Українська Центральна Рада набула легітимності вищого законодавчого державного органу. Об'єктом дослідження стали перші авторизовані нею документи, що стосуються формування української армії та українських добровільних військово-міліційних з'єднань. Один з цих документів – наказ виконавчого органу Української Центральної Ради з військових справ – регламентував створення "Вільного козацтва", українського добровільного військово-міліційного з'єднання, покликаного захищати Українську державу й охороняти правопорядок.

Наказ по Військовому Генеральному Секретарству
Української народної республіки

20 грудня 1917 р. м.Київ

Ч.81

Прибувшій з Петрограду Перший Стрілецький "Вільної України" полк затверджую згідно штатів полків 3-х батальйонного складу.

Підстава: рапорт Отамана полку від 20-ХП с. р. ч.106

20 грудня 1917 р.

Ч.82

Військове Генеральне секретарство повідомляє: мобілізоване "Вільне Козацтво" Української Народної Республіки закликається до охорони прав Республіки, там, де воно живе.

Мобілізованні Коші, курінні і сотні "Вільного Козацтва" йдуть до розпорядження начальників місцевих гарнізонів, котрі обслуговують "вільних козаків" інструкторами, зброєю, матеріальною частиною і беруть їх на всі види постачання і використовують частини вільного козацтва для боротьби з ворогами Української Народної Республіки.

Підписав: Генеральний Секретар
по справах військових

М.Порш

З оригіналом згідно:

Начальник Канцелярії

С.Письменний [7, № 424].

Перший кіш "Вільного козацтва" було сформовано за територіальним принципом в квітні 1917 року на Київщині з національно свідомих селян і робітників віком старше 18 років. Основним тактичним підрозділом "Вільного козацтва" була сотня з кількістю бійців від 55 до 700 осіб. Сотні однієї волості об'єднувались у курінь, курінь – у полк, а полки цілої округи утворювали кіш. Виборна старшина "Вільного козацтва" складалася з п'ятьох членів: сотника, хорунжого, скарбника, бібліотекаря і писаря. Курінну старшину вибирали сотні волості, полкову – курені повіту, кошову – полки округи. Сотня мала свій прапор, канцелярію та бібліотеку. У серпні-вересні 1917 року рух "Вільного козацтва" охопив усю Київщину, Чернігівщину, Полтавщину, розповсюдився на Катеринославщину, Кубань і Херсонщину, де діяв найкращий 8-тисячний "Гайдамацький курінь". Було також створено коші імені

Семена Палія, імені гетьмана Петра Сагайдачного та інші, які об'єднували в своїх лавах близько 60 тисяч бійців.

3 жовтня 1917 року виходив щоденний часопис "Вільний козак" за редакцією М. Левицького.

В травні – червні 1918 року на вимогу німецького командування частини "Вільного козацтва" було роззброєно і розформовано, проте більшість козаків зберегли зброю і увійшли до складу Армії Української Народної Республіки [2, с.115-116].

Водночас на східному і західному фронтах тривав процес українізації тих військових частин російської армії, що склалися переважно з українців. До царської армії під час Першої світової війни було мобілізовано не менше 4 мільйонів чоловіків, етнічних носіїв української мови. В 1917 році це слугувало правовою підставою для виведення з особового складу військових підрозділів бійців-неукраїнців і доукомплектації військових частин за рахунок представників української нації. Як зазначав голова першого українського уряду Української Центральної Ради В.Винниченко, "цілком натурально, що по всій дієвій і резервній російській армії українець-салдат заворушився, загомонів і став домагатися затвердження й узаконення своєї вибухлої національної свідомості в певних організаційних формах. Салдатові треба було якомога конкретніше, реальніше представити необхідність оборони. Його треба було запалити життєвою, наочною любов'ю. А для цього треба було розділити всю армію по національностям і кожному національну армію поставити на її землі, по можливості ближче до рідних кожному салдатові околиць. Тут він реально бачив би необхідність не пускати ворога на його землю, до його близьких і дорогих йому людей і предметів.

Це була головна причина домагання недержавних націй реорганізації армії по національному принципу" [1, с.126-131].

Одним з найбоєздатніших військових підрозділів на східному фронті став Перший Український Корпус, сформований на базі 34 корпусу російської армії згідно з наказом генерала Л.Корнілова від 18 (31) липня 1917 року про українізацію частини. Старшини корпусу мали окремі відзнаки – погони з жовтими смугами по блакитному полю. Полки корпусу дістали назви 1-го Київського полку імені гетьмана Богдана Хмельницького, 2-го Стародубського полку імені гетьмана Івана Скоропадського, 3-го Полтавського полку імені гетьмана Петра Сагайдачного. Командування корпусу підтримувало тісні контакти з Генеральним секретаріатом військових справ, влада якого поширювалась на всі українські губернії [2, с.566].

Маніфестуючи реформування власних Збройних Сил як потужний чинник процесу самоідентифікації народу України, уряд української держави здійснює інтенсивні заходи щодо організації регулярної армії та надання їй національного характеру. Як завідчено наказами Військового Генерального Секретарства Української Народної Республіки, в основу державного плану розбудови війська було покладено принцип адміністративно-територіального комплектування армійських підрозділів. Основою сухопутних сил ставали армійські корпуси, що мали подвійний зміст – як військово-адміністративні округи і як організаційно-тактичні одиниці.

Відповідно до "Законів про тимчасовий державний устрій України", держава поділялась на 8 військових округів [3, № 1-82]. Територіально вони відповідали 8 армійським корпусам, створюваним на основі кадрових військ зі складу Південно-Західного та Румунського фронтів, що залишилися на терені України, та отримували порядковий номер і назву місцевості, де відбувалося формування. Ці реформи знаходять правове закріплення у наступному наказі Військового Генерального Секретаріату Центральної Ради.

Наказ
По Військовому Генеральному Секретарству
Української Народньої Республіки

21 грудня 1917 р. м.Київ

(Мобілізаційному Відділу)

Ч.98

По Генеральному Штабу ч.20

1.

Оголошується для відомості і виконання слідує:

1) Із 13-го запасового полку і 2-го курія 1-го запасового Українського полку сформувати 3-й запасовий Український піший полк по існуючим уже штатам, кадри якого скласти з обох вищезгаданих частин.

2) Отаманом 3-го запасового Українського полку призначаю прилученого до резерву Двинської військової округи Полковника Йосипа Сулимовського, якому доручити формування полку.

3) Українському комісаріатові Київської Військової Округи призначити тимчасово Комісара в 3-ій запасовий Український полк на час формування цього полку.

2.

74 пішу дивізію об'являю Українською, під назвою "дивізія Української Республіки".

3.

2-ий запасовий саперний баталіон переформувати в 1-й запасовий інженерний Український полк по існуючому загальноросійському штату.

4.

Переіменувати загальноросійські кавалерійські частини в Українські:

1) 8-ий Гусарський Лубенський полк – в 2-ий кінний козачий Лубенський Гетьмана Сагайдачного полк

2) 9 Гусарський Київський полк – в 4-й кінний козачий Київський полк

3) Чорноморський кінний полк – в 5-ий кінний козачий Чорноморський Гетьмана Дорошенка полк

4) 12-й Уманський Білгородський полк – в 7-й кінний козачий Гетьмана Богдана Хмельницького полк

5) 79 Ополченську кінну сотню – в 5 кінно-козачу сотню

6) 105 Ополченську кінну сотню – в 6 кінно-козачу сотню

7) 108 Ополченську кінну сотню – в 8 кінну сотню

8) 2 Окрему Хотинську кінну сотню – в 9 кінну сотню

5.

Сформованому з українців при 4 кавалерійській дивізії кінному полку називатися 6 кінним козачим Гетьмана Мазепи полком

6.

Формуючийся в м.Алешках на Таврії курінь затверджується по штату чотириох-сотенного складу під назвою "Дніпровський запорізький курінь".

7.

Довести до повної українізації нижи означенні гарматні частини: 13, 101, 105 гарматні бригади; 22, 30, 56 окремі важкі полеві гарматні дивізіони; 12 і 32 мортирні гарматні дивізіони, 2 чорний гарматний дивізіон, 1-й важкий тракторний гарматний дивізіон.

9.

22 окремий важкий гарматний дивізіон оголошую Українським, командиром його тимчасово призначаю хорунжого Собольова.

Підписав: Генеральний Секретар
по справах військових

М.Порш

З оригіналом згідно:

Начальник Канцелярії

С.Письменний [1, № 426].

Командир армійського корпусу здійснював військову владу в корпусній окрузі. Йому підлягали всі військові формації, військові школи і установи на її території. Корпус складався з 2 піхотних дивізій, 2 бригад польових гармат (по 3 полки з 3 батареї), корпусного кінного полку, 4 автопанцирних сотень, 4 радіотелеграфних сотень, повітряного парку, технічного куреня, санітарного куреня і 2 залізничних сотень. Піхотна дивізія складалася з 3 піхотних полків, полк – з 3 куренів, курінь – з 3 стрілецьких і кулеметної сотні.

Згідно з гаслом українського уряду "На Україні повинно мати силу тільки українське слово!" – все діловодство та офіційне спілкування в армії ведеться українською мовою, що знаходить законодавче закріплення в наказі т.в.о. військового міністра О.Лігнау від 15.5.1918 року [6, с.187]. Цим наказом передбачено організацію курсів українознавства у військових частинах та установах, з цією метою видаються підручники й книжки. Силами Головної шкільної управи Генерального штабу було доопрацьовано й перекладено українською мовою військові статuti.

Традиції Запорізького козацтва відроджувались у нових назвах військових рангів, які встановлювались в сформованому війську: для підстаршин – гуртовий, ройовий, чотовий, бунчужний; для молодших старшин – хорунжий, значковий, сотник; для штабних старшин – військова старшина, полковник; для генеральних старшин – генеральний хорунжий, генеральний значковий, генеральний бунчужний.

Передбачалося введення уніформи й військової атрибутики в старокозацькому дусі. Таким чином, українська армія виявлялась не лише як форпост оборони

цілісності держави, а як військовий соціум, у професійному просторі якого зароджувалась функціональна мовна підсистема офіційного військового спілкування. Цей простір поєднував комунікативні ознаки стилю й соціальні риси професійної військової спільноти, чий статус регламентував своїм членам право на відповідну мовну поведінку.

Державні накази, спрямовані на формування національної армії та запровадження української мови для фахових потреб армійського офіційного спілкування, публікувались в офіційному друкованому органі держави – газеті "Вісник Генерального Секретаріату Української Народної Республіки", яка виходила протягом листопаду-грудня 1917 року.

Правова діяльність Української Центральної Ради щодо санкціонування національної регулярної армії завершилась "Законом про утворення Українського Народнього Війська", яке в історичній перспективі можна вважати прототипом міліції – адміністративно-виконавчого органу держави.

Закон Української Центральної Ради
З дня 3-го січня 1918 року про утворення
Українського Народнього Війська
§1.

Для оборони рідного краю від зовнішнього нападу заводиться в Українській Народній Республіці народне військо (народня міліція).

§2.

Доручити Генеральному Секретарству по Військовим Справам негайно виробити закон про народню міліцію.

§3.

До остаточного вироблення сього закону Генеральне Секретарство по Військовим Справам повинно приступити до організації і набору кадра інструкторів...

§4.

Для військової підготовки ті особи, що вступили до кадру інструкторів об'єднуються в окремі військові частини, сотні, куріні, полки, дівізії та корпуси і т.д.

Підписав: Генеральний Секретар
по справах військових

М.Порш

З оригіналом згідно:
Начальник Канцелярії

С.Письменний [1, № 517].

Історичні наслідки законотворчої діяльності владних структур Української Центральної Ради, спрямованої на будівництво національної армії та народної міліції, не виправдали сподівань державних будівничих. Аналізуючи весь обсяг заходів у цьому напрямку, голова Генерального Секретаріату Української Центральної Ради

В.Винниченко однією з глибинних причин негативного результату вважав побічний вплив ізоморфізму між об'єктивними реаліями військового становища на Україні в 1917-1918 роках та невідповідними цим реаліям вербальними формами офіційних документів у військовій сфері [1, с.260].

У правовідносинах Української держави тенденції процесів державотворення, правотворення та творення національної регулярної армії в 1917-1918 роках, мали подвійну спрямованість – централізаторську й відцентрову, – і визначали історичний зміст внутрішньополітичної ситуації в країні [5, с.29-40].

Документи цього періоду є яскравими свідченнями державного пошуку умов для нейтралізації правового, військового та мовно-культурного імперського впливу на шляху українського державотворення, та розвитку автохтонних форм ефективної розбудови державних інституцій. Українці розпочали її з психологією російської мови, із способом російського думання [4, с.5].

Найпоказовіше цей вплив виявився на граматичному рівні офіційних документальних текстів військової сфери. Психологія мови, спосіб думати сформувалися на ниві російської літературної мови, тому її фонетичні, морфологічні й синтаксичні особливості перенесено в українську літературну мову. Урядові автори документів, в силу тривалого виключення національної мови з державного й культурного контекстів, заново починали писати українською мовою.

Таким чином, на початковому етапі формування українських Збройних Сил у руслі загального процесу державотворення і правотворення визначилися тенденції єдиної мовної стратегії для детермінування сфери військової фахової субмови. Об'єктивна картина мовних явищ, зареєстрованих у законодавчих документах з військових справ уряду Української Центральної Ради, висвітлює як позитивні, так і негативні тенденції розвитку української військової субмови. Дослідження феномену її мовного ладу мають додатковий історико-правовий аспект: вони надають змогу скоригувати погляд на історичні події минулого, сьогодення та недалекого майбутнього національної армії.

Це сприятиме здійсненню збалансованої з правового погляду мовної політики на сучасному етапі реформування державних Збройних Сил України та української мовної підсистеми військового спілкування.

Список використаних джерел та література:

1. Винниченко В. Відродження нації. Частина I / Репринтне відтворення видання 1920 року. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1990. – 348 с.
2. Довідник з історії України (А=Я) / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2002. – 1136 с.
3. Державний вісник. 16 травня-12 грудня 1918 р. №1-82. Редактор І. Юцишин. – М. - Київ. Укр. мова (Видання засноване з метою публікації найважливіших законів, постанов, розпоряджень гетьмана П.П.Скоропадського, Ради Міністрів, її установ).
4. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 303 с.
5. Кушинська Л.А. Звичаєва правосвідомість та особливості монархічного устрою давньоруської держави // Бюлетень Міністерства юстиції України. – №7(57). – 2006. – С.29-40.
6. Рудий Г.Я. Газетна періодика – джерело вивчення проблем української культури. 1917-1920 р. р. / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України НАН України, 2000. – 442 с.

7. 7. Фонди Центрального Музею Збройних Сил України, одиниці зберігання № 424, № 426, № 517.

Абасов Г.Г., Чолан В.Я. Украинский язык и законотворческие документы Украинской Центральной Рады относительно формирования украинской армии и добровольного военно-милицейского объединения (историко-правовой аспект).

В статье исследованы историко-правовые аспекты первых законодательных актов Украины, касающиеся государственного строительства в сфере правопорядка и создания вооруженных сил Украины и решающая роль в этом украинского языка. Впервые в научный оборот вводятся архивные документы из фонда хранения центрального музея вооруженных сил Украины.

Ключевые слова: законотворческие документы УЦР, военные формирования, военно-милицейское соединение, украинский язык.

Abasov G.G., Cholan V.Ya. Ukrainian and legal documents of Ukrainian Central Soviet, in relation to forming of the Ukrainian army and voluntarily military-militia association (history-legal aspect).

The history-legal aspects of the first legislative acts of Ukraine, touching state building in the field of law and creation of military powers of Ukraine and order and deciding role herein Ukrainian, are explored in the article. First the archived documents from the fund of storage of central museum of military powers of Ukraine are entered in a scientific turn.

Key words: legal documents of Ukrainian Central Soviet, military powers, military-militia association, Ukrainian.

Надійшла до редакції 18.06.2007 р.